

**До Галичини. Про хасидів,
гуцулів, поляків і русинів.
Уявна мандрівка зниклим
світом С хідної Галичини та
Буковини**

КУПИТИ

«До Галичини» (Nach Galicien, 1984) - перша книжка Мартіна Поллака, у якій письменник розвіює австрійський «цукровий» міф про колишню коронну землю Австро-Угорської імперії. Його уявна подорож проходить Східною Галичиною - ландшафтами скрути й нужди, де нафтові магнати та рабини-чудотворці гротескно співіснують із бідними єврейськими штетлями, де русини, поляки, румуни, гуцули, вірмени, караїми, німці, роми ледь виживають у корумпованому й неписьменному краї, де водночас твориться багатомовна культурна мозаїка та пишеться прекрасна література.

Повна назва книги: «До Галичини. Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка зниклим світом Східної Галичини та Буковини».

«Ця книжка вперше вийшла друком понад тридцять років тому, Орвеллівського 1984-го. Звісно, це випадковість. Але цей рік пояснює, чому я описав уявну, а не реальну подорож Галичиною, точніше Східною Галичиною й Буковиною. Подорож в історію, як то кажуть, пальцем по карті, оперту на літературні джерела, старі газети й історичні фотографії - все це було масивом матеріалу, з якого я черпав у бібліотеках та архівах. Звісно, я не мав нічого проти, щоб насправді поїхати в ті місця й подивитися, що залишилося від колишньої Галичини. Більше того, я мріяв про такий пошук слідів. Однак у 80-ті роки минулого століття австрійцеві було важко, а в моєму випадку, як з'ясувалося, навіть не-можливо отримати індивідуальний дозвіл на в'їзд до краю, про який я вирішив писати» (Мартін Поллак, із передмови до українського видання).

Bibliothek der deutschsprachigen Literatur
Бібліотека німецькомовної літератури

Meridian des Herzens
Меридіан серця

MARTIN POLLACK

NACH GALIZIEN

Von Chassiden, Huzulen, Polen und Ruthenen.

**Eine Imaginäre Reise durch
die verschwundene Welt Ostgaliziens
und der Bukowina**

Ins Ukrainische übersetzt von *Nelia Vakhovska*

Czernowitz
2020

МАРТІН ПОЛЛАК

ДО ГАЛИЧИНИ

**Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів.
Уявна мандрівка зниклим світом
Східної Галичини та Буковини**

З німецької переклала *Неля Ваховська*

Чернівці
2020

ББК 83.3(4Авт)62-8Поллак-44
П 49

Поллак, Мартін

**До Галичини. Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка
зниклим світом Східної Галичини та Буковини / Мартін Поллак; пере-
клад з німецької Нелі Ваховської. – Чернівці : Книги – XXI, 2020. – 272 с.**

ISBN 978-617-614-164-8

«До Галичини» (1984) – перша книжка Мартіна Поллака, у якій письменник розвіює австрійський «цукровий» міф про колишню коронну землю Австро-Угорської імперії. Його уявна подорож проходить Східною Галичиною – ландшафтами скрути й нужди, де нафтові магнати та рабиничудотворці гротескно співіснують із бідними єврейськими штетлями, де русини, поляки, румуни, гуцули, вірмени, караїми, німці, роми ледь виживають у корумпованому й неписьменному краї, де водночас твориться багатомовна культурна мозаїка та пишеться прекрасна література.

ББК 83.3(4Авт)62-8Поллак-44

Книжка ілюстрована оригінальними фотографіями з архіву автора.

Видання здійснено за підтримки:
Державної канцелярії Австрійської Республіки
Федеральної землі Верхня Австрія
Представництва Австрійської служби академічного обміну, м. Львів

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

Перекладено за виданням:
Martin Pollack. Nach Galizien. Von Chassiden, Huzulen, Polen und Ruthenen. Eine Imaginäre Reise durch die verschwundene Welt Ostgaliziens und der Bukowina
Edition Christian Brandstätter
3. Auflage 1994, Erstausgabe 1984

ISBN 978-617-614-164-8

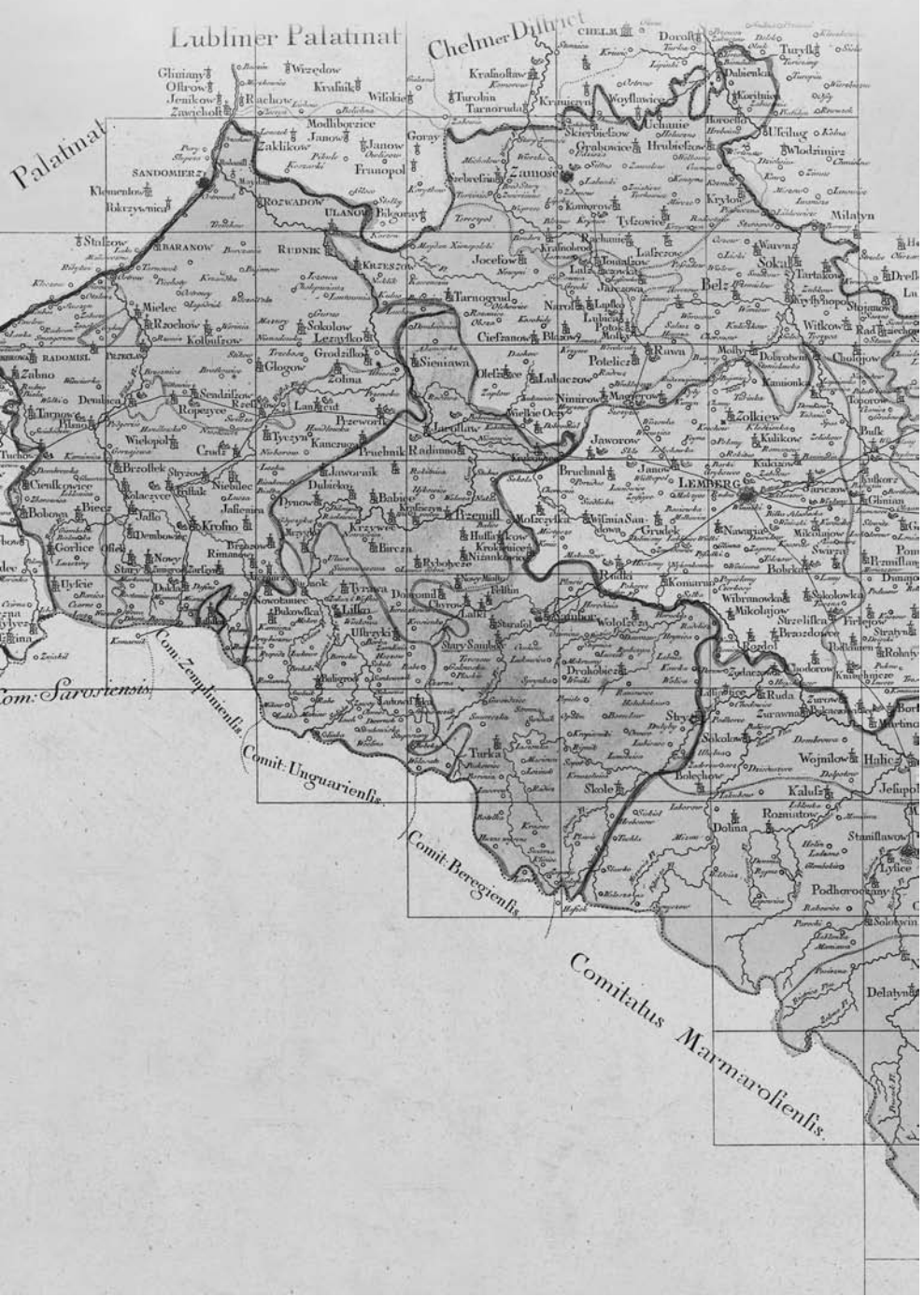
Copyright © Martin Pollack, Wien, 2016

© Книги – XXI, видання українською мовою, 2017

Усі права застережено

© Анна Стьопіна, обкладинка, 2017

До Галичини

Обрана батьківщина Галичина

Ця книжка вперше вийшла друком понад тридцять років тому, Орвеллівського 1984-го. Звісно, це випадковість. Але цей рік пояснює, чому я описав уявну, а не реальну подорож Галичиною, точніше Східною Галичиною й Буковиною. Подорож в історію, як то кажуть, пальцем по карті, оперту на літературні джерела, старі газети й історичні фотографії – все це було масивом матеріалу, з якого я черпав у бібліотеках та архівах.

Звісно, я не мав нічого проти, щоб насправді поїхати в ті місця й подивитися, що залишилося від колишньої Галичини. Більше того, я мріяв про такий пошук слідів. Однак у 80-ті роки минулого століття австрійцеві було важко, а в моєму випадку, як з'ясувалося, навіть неможливо отримати індивідуальний дозвіл на в'їзд до краю, про який я вирішив писати. Пригадую, як нерішуче заповнив заяву на візу й подав її до радянського посольства у Відні. Як і слід було сподіватися, мені відповіли негативно. Заяву відхилено! Вже не пам'ятаю, чи обґрунтували вони відмову, мабуть, ні.

Цілком можливо і навіть вірогідно, що відмова була пов'язана зі мною особисто. У політичному плані я вже не був чистим аркушем. У цьому також крилася причина, чому я взагалі взявся за тему Галичини й Буковини. Раніше я ніколи не переймався цими регіонами. То чому ж я раптом так зацікавився колишніми австрійськими коронними землями?

Тут потрібне невелике пояснення. 1980 року, коли в Польщі на узбережжі Балтійського моря спалахнули перші страйки, з яких пізніше виріс вільний профспілковий рух «Солідарність», редакція німецького журналу «Der Spiegel» послала мене писати про протести. Я спакував речі й сів на літак до Варшави. Тоді я ще був вільним журналістом, а не редактором цього журналу. То було в серпні 1980-го. Моя подорож закінчилася вже у Варшаві. Мене затримали в аеропорту, і польський офіцер-прикордонник офіційно оголосив мене персоною *non grata*. Потім представник держави сталевим тоном наказав мені негайно покинути країну.

Це означало, що поляки внесли мене до чорних списків, як це називали простою мовою. У цих списках я залишався наступні дев'ять років, до 1990-го, коли було повалено комуністичний режим у Польщі, та й не лише там. Некомфортний статус персони *non grata* означав також сувору заборону на в'їзд до країни. Це була дуже прикра обставина для такого, як я, – хто багато років у своїй журналістській та публіцистичній роботі займався Польщею. Адже експерт з питань Польщі, якому заборонено туди в'їзд, вартий небагато. Тож мені видалося розумним пошукати теми, про які я міг писати, не їдучи до країни, де мене не хотіли бачити. На думку спадали саме історичні теми, не такі дражливі в політичному сенсі.

Тому Галичина. Трохи поміркувавши, я вирішив писати про цей регіон. Тоді це зовсім не лежало на поверхні, як може здатися сьогодні. На той час у німецькомовних країнах Галичина була доволі невідомим сюжетом. Окрім спеціалістів, здебільшого істориків, більше ніхто не цікавився колишньою коронною

землею Габсбурзької монархії, її народами й культурами. Галичина була для нас у широкому сенсі *terra incognita* чи й *ubi leones*, землею, де водяться леви, небезпечною територією – далека чужина, про яку нам було відомо мало, та ми, власне, й не хотіли нічого знати, як я написав у тексті до каталогу великої виставки «Міф Галичини». Цю виставку з великим успіхом показали спочатку в Кракові, а потім у Відні. Але це було вже 2014-го чи 2015-го, тобто через багато років після виходу цієї книжки. На той час Галичина вже стала популярною темою, що привертала увагу далеко за межами вузьких професійних кіл.

Лише повернувшись до цього сюжету через виставку, я зрозумів, що, можливо, мав ще й іншу причину, чому в 80-ті звернувся саме до Галичини, а не до якоїсь іншої історичної теми чи регіону, адже таких можна було знайти чимало. Ця причина лежала в моїй сім'ї. Мій вітчим, чиє прізвище я ношу, під час Першої світової, як і багато австрійців, служив на Галицькому фронті, він був лейтенантом саперів. У своїх нечастих розповідях про війну, з якої він, до речі, повернувся додому тяжко хворим, вітчим змальовував гнітючу картину місцевості, де прожив вирішальні роки своєї молодості. Для нього Галичина була ландшафтом жахиття і страху, похмурою метафорою війни – війни, котра принесла стільки страждань і болю Центральній Європі й змела Габсбурзьку монархію з політичних карт. Вітчим описував бідний, занедбаний регіон з розлогими лісистими узвишшями, зі злиденними хуторами, де все збудовано з дерева – хати і навіть церкви, що для нас було дуже незвичним. Він пригадував незліченні пожежі, цілі села, перетворені артилерією на попіл, розказував про потоки біженців,

які блукали краєм, про дивних людей у грубих лляних сорочках і масних кожухах, які, з погляду австрійських солдатів, мали екзотичний і фантастичний вигляд. Цих місцевих, які розмовляли незрозумілою мовою, потрібно було постійно остерігатися, наголошував вітчим, адже ніхто не знав, чи не шпигують вони для росіян. Особливо йому запам'яталися незліченні євреї в містах і селах – по-старосвітськи вбрані, які розмовляли дивною говіркою, що віддалено нагадувала німецьку мову. Як багато австрійців, мій вітчим був переконаним антисемітом і зневажливо називав євреїв штетлями й кафтанами чи просто галичанами, не приховуючи, що не відчував до них нічого, крім огиди, ба навіть відрази.

Про галицьку літературу – українську, польську, єврейську, та й німецьку – він не згадував, не думаю, що він узагалі помітив усі ті культури цього краю. Для нього, як і для багатьох австрійців, та й німців, яких посилали сюди воювати й (надто часто) вмирати, Галичина була необжитою пусткою, понурим закутком, де вороже ставилися до всього нового.

Скупі вітчимові описи були моєю першою зустріччю з Галичиною (і Буковиною, яка здавалася мені тоді її частиною). Можна подумати, що його розповіді мали б мене відлякати. Але ні. Нині я переконаний, що моя цікавість, ба навіть любов (нехай і дистантна) до цих регіонів виникли ще тоді, у молоді роки, коли мені не було й двадцяти. Пізніше я займався ними дуже багато, зрештою вони стали моєю обраною духовною батьківщиною, хай як патетично це звучить. Таке визначення досить точно передає, що я відчуваю до історичної Галичини й Буковини, як і до сучасної Західної України. Тут я почуваюся вдома.

Чи не занадто нахабне таке твердження? Можливо. Я можу лише сподіватися, що українські читачі ласкаво пробачать мені моє нахабство.

Мартін Поллак

Тарнув – Пшемисль

Залізниця Карла Людвіга вела із Кракова через Тарнув, Пшемисль, Лемберг і Тарнополь на Схід, аж до станції Підволочиськ, де проходив кордон із Росією. Спершу вона перетинала одноманітний ландшафт західногалицької низини, на якій то там, то сям виднілися пологі горби; по обидва боки колії лежали широкі поля збіжжя. Де-не-де вони обтікали рідкі березові гайки та села, не згадані в жодному путівнику, сполучені між собою нитками запилюжених путівців.

Мені потай стає незручно від думки, що ж це мало бути за відчуття – коли доля закинула тебе в одне з тих сіл, повних безвиході. Жменя бідних хаток, дахи, криті гонтом чи соломою, стріхи майже затуляють малі віконця; похилена дерев'яна церковця чи синагога, потемніла від часу й негод; зарослі очеретом ставки, стада білих гусей. Погожої днини на півдні видно навіть порослі лісом схили відгір'ів Карпат. Десь через сімдесят кілометрів поїзд приїжджав у повітове містечко Тарнув на правому березі річки Бяли – резиденцію римо-католицького єпископа й залізничний вузол, звідки на південь через гори вела Тарнувсько-Лелюхівська державна залізниця – через гірську частину річки Попрад в Угорщину, а місцеві потяги ходили на північ, перетинаючи під Щучином недалекий російсько-польський кордон. У Тарнув не було чого їхати.

Тарнув

Заїзди: «Hôtel der Cracovie», «de Léopold», «de Londres», всі три з ресторанами.

Кав'ярні: Й. Брайтзеєра, Г. Функельштерна (обидві для польсько-єврейських комерсантів).

Цукерні: «Spargnapan e Pisenoti» (найвищі рекомендації: теплі *hachés*, добрі лікери). «Фелікс Дроздовський». Обидві – чистенькі. Варті уваги стара ратуша й собор. Однак до ратуші досягнути важко, бо з чотирьох боків її оточує море твані, над яким вона здійснюється, наче острів. Тарнув – одне з найбрудніших міст Галичини, і цим багато сказано.

Александр Ф. Гукиш, «Ілюстрований путівник угорськими Східними Карпатами, Галичиною, Буковиною та Румунією»

На схід за Тарнувом, аж до Бродів, простягалися сухі піщані ґрунти, порослі соснами та ялинами, і тільки низинам річки подарували трохи родючих земель. На цій території дедалі частіше траплялися церкви специфічної архітектури. Вони стояли серед полів, наче велетенські, витягнуті на сухе ковчегі: низькі гонтові дахи, над ними здебільшого по три приземкуваті куполи, біля кожної церкви – дерев'яне риштовання для дзвонів. Перші русинські села.

Під Ярославом колія м'яко спускалася в широку долину Сяну, що неспішно несе свої води і природним кордоном відділяє Східну Галичину від Західної. Свого часу Ярослав славився урочистим відпущенням гріхів у церкві Святої Діви Марії, яке приваблювало вірян з усієї Галичини та Російської Польщі (польський поет Александр Моргенбессер, народжений у Ярославі

1816 р., увічнив ці святкування у своїх нині забутих творах).

Коля проходила по лівому березі Сяну, через фруктові сади й поля, повторюючи всі закрути річки, і під Пшемислем сягала вигнутих, наче стрілецькі луки, прикарпатських відгір'їв. Проминувши місто, що розкинулося на обох берегах, залізниця Карла Людвіга зрештою переїжджала через річку по залізному мосту. Пшемисьльський вокзал стояв у самому центрі міста.

Цим маршрутом також часто подорожував і народжений 1848 р. в Чорткові – польсько-русинсько-єврейському містечку далеко на сході Поділля – поет і журналіст Карл Еміль Француз. Син лікаря-єврея та передберезневої німецької лібералки¹ був моїм першим провідником по дорогах Східної Галичини й Буковини, описами яких він любив починати свої оповідання і репортажі: «Коли їдеш у вагоні з Лемберга в Черновіц...» Француз об'їздив усе від Сяну до Збруча та описав ландшафти та людей у своїх романах, новелах, а надто в журналістських нарисах зі східних коронних земель Габсбурзької монархії («Із Напів-Азії», «З великої рівнини», «Від Дону до Дунаю») – суб'єктивно, завжди на боці принижених і зневажених, з кусючим гумором.

Істинно милосердним є рішення Залізниці Карла Людвіга пустити швидкісний потяг уночі. Адже такого безрадісного краєвиду не побачиш із жод-

¹ Передберезень (нім. Vormärz) – період німецької історії, що передував Березневій революції 1848–1849 рр., відзначився посиленням ліберальних і націоналістичних настроїв, а також державних репресій та цензури на території Німецького Союзу, створеного 1815 р. (тут і далі – прим. перекл.).

ного купе жодної залізниці на нашому континенті. Нещасні пустирі, вбогі нивки, євреї-обірванці, немиті селяни. Або якась занедбана нора, а на вокзалі потягається цвіт місцевої громади – кілька євреїв та інших істот, до яких складно застосувати слово «люди». Хто поїде цією гілкою вдень – помре від нудьги, якщо до того не сконає від голоду. Звісно, дорогою трапляються ресторації [...] та жодна людина ніколи в житті не захоче їх бачити. [...] Сам я якось скуштував у Пшемислі найдивовижніший телячий шніцель у своєму житті. Він виявився фаршированим, бо в ньому я знайшов: цвях, геть проіржавілий, металеву пружину і жмут волосся. Коли я тицьнув ресторатору під носа ці *corpora delicti*, він незворушно відповів: «Не розумію, чому Ви так хвилюєтеся. Чи ж я Вам казав їсти старе залізо? Їжте м'ясо!» Але ми подорожуємо вночі. Ми просипаємо всі жахіття цього ландшафту й цих шніцелів.

Карл Еміль Француз, «Із Нанів-Азії»

Усі ми знаємо про листи з визнанням і похвалою, які пан Кон отримав із рук найясніших величностей ерцгерцогів Альбрехта, Карла Людвіга та інших, і добре знаємо про слова, якими найвищі державні мужі на кшталт Його Світлості князя Гв. Сапіги, фельдмаршала Лаубера, графа Борковського, отця Яблонського та численні інші, безперечно, талановиті й авторитетні знавці високої кухні схвально відгукувалися про його діяльність. Сам лише факт, що генерали, штаб і взагалі все імените й високопоставлене панство має звичку їсти винятково в ресторації пана Кона на Пшемисльському вокзалі,

Прикарпатське село

Пшемисль, центр світу

На пагорбах правого берега Сяну, наче великі сірі коробки, стояли будівлі могутнього австрійського укріплення з гарматами, скерованими на схід, – форти, казарми, склади боеприпасів.

Біля підніжжя Замкової гори розкинулося старе місто з вартим уваги римо-католицьким собором, францисканською базилікою і греко-католицьким собором над нею – ренесансною спорудою XVII ст. Вузькі вулички єврейського кварталу збігали від Рінгплацу, який поляки називали Ринковою площею, до берега. На іншому боці річки – район Засяння, що простягався аж до пустиря Шайбівка; на межі XIX–XX ст. там влаштовували перші футбольні матчі: поляки у формі спортивного товариства «Sokół», що 1867 р. перебралося з Богемії до Галичини, русини називали свою команду «Сокіл». Після початку Першої світової у Шайбівці начебто страчували шпигунів і дезертирів. Місто-фортеця Пшемисль завжди було місцем зустрічі розвідників, шпигунів та агентів поліції, але багато нещасних, яких у воєнні роки розстрільні загони ліквідовували на піщаному пустирі, були лишень офірними козлами за неочікувані поразки цісарсько-королівських військ на Східному фронті, тими, хто через необачні слова, підозрілі записи русинською чи листи потрапляли до рук військово-польового суду, – русинські студенти та інтелектуали, священики й селяни, яких усіх гамузом підозрювали в симпатіях до «Москви».

1900 р. в Пшемислі проживало 46 000 населення: поляки, євреї, русини та представники інших національностей, що належали до Австро-Угорської монархії. Усі вони відбували військову службу в місцевому десятитисячному гарнізоні. Вулицями проходили офіцери, вони задавали тон – на пишній набережній Франца Йосифа на Сяні та й в інших публічних місцях, наприклад, у «Grand Café» Штібера на вулиці Міцкевича, яке цінували за вибір холодних страв а-ля Гавелка (так звалася відома краківська перекусна й делікатесна, що стала майже легендою в усій Галичині), у «Зимовому саду Охзенберга» (пільзнер і баварське пиво) чи у прикрашених венеційськими люстрами й розкішним ліпленням залах привокзальної ресторації Кона (згодом Дінстля). У Пшемислі діяли дві польські гімназії, одна русинська, русинський дівочий ліцей і німецькомовне військове училище, підпорядковане Міністерству воєнних справ. Тут були римо-католицький (польський) та греко-католицький (русинський) єпископи, (німецькі) пастори-євангелісти та юдейські рабини. Якщо в місті однозначно переважали поляки, то в навколишніх селах більшість становили русини – у Дусівцях, Поздячі, Головичах, Куп'ятичах, Даровичах, Вірочку, Молодовичах, Корманичах, Яксманичах, Поповичах, Мальховичах, Станіславчику... У Пшемисльському повіті існували також німецькі колонії та штетлі, в яких розмовляли здебільшого на їдиші. Здавалося, на вулицях та в будинках гарнізонного міста мовні й національні кордони стерлися, і на похилій, оточеній деревами Ринковій площі старого міста польські крамниці стояли поряд з німецькими та єврейськими.

У старій округлій будівлі на Рінгплаці, так званому будинку Гізовського, розміщувалася контора адвоката і правника Вільгельма Розенбаха. У нього вдома, як і в багатьох освічених євреїв, розмовляли німецькою, а його народжена 1884 р. донька Гелена після пшемильського ліцею переїхала до Відня, де стала спочатку ученицею, а потім асистенткою Зигмунда Фройда.

Порівняно з рештою життя, я небагато років прожила в Перемислі, але він був і залишається для мене центром світу. Ще й донині я пам'ятаю кожен найменший закуток Замкової гори, парки навколо руїн старої фортеці на узвишші, а надто заховані лавиці, які, мабуть, і досі там стоять та дають притулок закоханим парам, як і в мій час. Я пам'ятаю навколишні пагорби і схили, по яких прогулювалася годинами. Від нашого будинку в центрі міста до Замкової гори було недалечко; двома вулицями, повз різні церкви, я заходила туди за неповні півгодини. [...]

Будинок був мікрокосмом тодішнього польсько-єврейського Пшемисля. Він стояв у центрі, на площі, відділений маленьким сквером від вулиці. Наш балкон на фасадному боці будинку був оглядовим пунктом, з якого нам відкривався плин міського життя. У сутінках ми спостерігали любовні походиеньки служниць і солдатів, підглядали за старшокласниками й дівчатами-підлітками, а часом навіть застукували на гріховних справах поважних одружених панів. Звідти нам також було видно, коли повертається кожен квартирант. Іноді нічним гулякам доводилося довго чекати надворі, поки дзвінок

розбудить з глибокого сну старого домоправителя і той з'явиться на порозі в брудному спідньому, виставивши долоню по чайові, які вважав належною платнею за відчиняння дверей. І нині чую свій голос: «Пане Горак, не маю дрібних, віддам Вам завтра». [...] На другому поверсі жили «аристократи» будинку: мої батьки, брат, дві сестри і я. Трохи далі мешкала родина ще одного адвоката, Тарнавського. У них був син – самотній інтроверт, чия мати, мабуть, страждала нав'язливими страхами і не спускала з нього очей. Тадзьо став поетом [...] однак наші шляхи розійшлися. У моїх спогадах Тарнавські залишилися найкращими представниками тих рідкісних польських патріотів, які прагнули визнання польських євреїв абсолютно рівноправними.

Гелена Дойч, «Конфронтація із собою»

Забуття спіткало поета Тадзя Тарнавського, але не дівоче кохання Гелени Розенбах – адвоката Германа Ліберманна, який 1893 р. організував у Пшемислі перший осередок Польської соціал-демократичної партії Галичини та Сілезії (ППСД). Після розпаду Габсбурзької монархії революційні робітники хотіли проголосити «Республіку Пшемисль» на Сяні, у якій усі представлені в місті національності мали стати рівноправними. Та мрія протривала недовго: незабаром розгорілася ворожнеча між поляками й українцями, як себе почали називати русини, і все зруйнувалося.

Пшемисль – Дрогобич

У Пшемислі гість Залізниці Карла Людвіга міг пересісти на Першу угорсько-галицьку залізницю, яка пропонувала пряме сполучення з Будапештом вагонами I і II класів. Колія перетинала м'які хвилі пагорбів під Пшемислем і йшла вздовж річки Вігор далі на південь, до передгір'я Карпат. Під Ніжанковичами в бічну долину річки Вирва від залізниці відділявся рукав, яким через майже 30 км можна було дістатися повітового містечка Добромилля, знаного цілющими солоними джерелами в навколишніх горах.

У минулому Добромилля належав графам Гербуртам, які заснували в містечку друкарню. У ній вийшли перші шість книг хроніки Яна Длугоша (1415–1480) «*Annales seu cronicae inclyti regni Poloniae opera*» («Хроніки славного Королівства Польського») – один із найкращих документів середньовічної латиномовної літератури Польщі. Руїни замку стояли на конічному пагорбі на південь від міста.

Більше половини чотиритисячного населення Добромилля були євреями. Австрійська статистика не виділяла їх в окремий етнос, адже національність визначали лише за «мовою повсякденного спілкування». Переважна більшість із 600 000 євреїв, які на 1900 р. мешкали в Східній Галичині, розмовляла їдишем, але його не вважали мовою, яку варто заносити в статистику; навіть асимільовані євреї дуже рідко наважувалися називати їдиш своєю мовою – наприклад,

Карл Еміль Француз називав його огидним «німецьким жаргоном», що ображає слух. Жаргоном його презирливо звали й «поляки мозаїчної віри». Тим-то австрійська бюрократія записувала галицьких євреїв до поляків, німців і, рідше, русинів – помилка, яка, щоправда, не надто турбувала самих постраждалих, вони мали інші клопоти – були цілком зайняті тим, аби вижити у відсталому і злиденному аграрному суспільстві, що дрібненькими кроками рухалося в індустріальну добу. Євреї жили з торгівлі, а саме з продажу зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Вони були дрібними перекупниками, коробочниками, чий тижневий «оборот» часто складав десяток яєць або кілька курок; ремісниками, кравцями, шевцями, пекарями, ткачами талесів²; орендували в польських землевласників шинки, які, принаймні по одному, стояли в кожному галицькому селі; поденниками. За неофіційною статистикою, станом на 1900 р. у Галичині проживало 810 000 євреїв: 150 000 із них – шинкарі, 100 000 були задіяні «у невизначеній торгівлі», тобто працювали коробочниками, 400 000 – «торговці» і 10 000 – ремісники й поденники. Польська бюрократія не допускала євреїв до державних посад, поширення спілок русинських селян витісняло їх із сільської торгівлі та шинкарства. Життя галицьких євреїв було невимовно злиденне.

Галь-іція, казав Ройбен Мелер, дрібний ремісник із Добромилля, Галь-іція отримала свою назву тому, що тутешнє життя таке гірке. Гірке, як *Gall* – німецькою «ЖОВЧ».

² Талес – молитовне покривало в юдеїв.

Десятки тисяч шукали кращого життя в еміграції: з газетних шпальт їх манили оголошення судноплавних агенцій, а спритні на язик агенти ходили від штетля до штетля й вихваляли золоті гори в обітованій землі за океаном – Америці. Агенти перебували на службі в судноплавних компаній, які шукали людський вантаж для своїх пароплавів; з кожного рейсу вони отримували подушну платню. Багато хто писав із Америки, що там також не все із золота й доводиться тяжко гарувати, аби вижити, однак Америка вабила.

Син Ройбена Мелера з Добромилля, бідний поденник, на початку ХХ ст. також забрав сім'ю і свій невеликий скарб і подався до Америки. На тому боці Атлантики вони назвалися Міллерами, але й далі розмовляли їдишем, хоч дедали більше домішували до нього слова з нової батьківщини. Онук Ройбена Мелера, Сол Міллер, записав для дітей спогади про свій штетль на Вирві. Щоб вони знали, як тяжко жилося «старим» на тому боці, яке там усе було відстале й мале. Хто в Америці міг собі таке уявити?

Це було містечко в долині, оточеній гарними високими зеленими горами з фруктовими садами та квітниками, повітря на смак було свіже й добре. Єдине, чого бракувало, – парнози.

У містечку був красивий шквер. Він звався Рінгплац. Посеред нього стояв високий штодт-цайгер, який відбивав п'ятнадцять хвилин по годині, тридцять, сорок п'ять і повну годину, тож кожен знав точний час. Ще в тій високій споруді розміщувався «рат-гойз» із міською управою, контора бургомістра, поліційна контора та арештплац, на випадок, коли емерцер коїв епес і порушував закони

міста, а ще військова комісія, поставлена австрійським урядом, і феєрлешер, що мали водяну помпу і двох коней, єдер зекунд готових до запрягу, щоб гасити вогонь. Добромиль горів х'мат кожного дня.

Неподалік від площі стояли гебрєйські балагулес, виглядаючи охочих їхати на банштанцію за п'ять крейцерів. По краю Рінгплацу були прокладені гарні широкі кам'яні тротуари (сайд-вокс), а з трьох боків площі стояли гебрєйські сторікес, крамниці, які раз на тиждень – щопонеділка – чекали на коніс, бо той день приносив парнози за весь тиждень. Щопонеділка з'їжджалися селяни з цілої округи, аби скупитися різним гоїзбадерфенішн на наступні сім днів. Вони ж привозили в місто на продаж генс, качки, кури, телята, хусрім, коні, корови, дрова і таке інше. [...]

Віддалік стояли аптека, пост-офіс, будинок суду та арєйнфір-гойс (міська кречма). Недалеко від аптеки проходила доріжка до мосту, під яким протікала вузька річечка, що від неї влітку було багато мехає. Знайшовся один, що мав водяного млина і різними політичними кунцн (викрутасами) забрав собі частину води, але посеред літа дозволяв там купатися. [...] З 1905 року Добромиль дуже розвинувся щодо освітлення штетля, досяг великого прогресу. Біля рат-гойза встановили гасовий ліхтар, який щовечора опускали на шворці, заповнювали газоліном і надівали на нього білий капелюх. Коли його запалювали, ліхтар ясно світився, а поліцейські мали за велику кібуд нести службу під новим ліхтарем. Як я їхав із Добромиля, в ньому красувалися два такі ліхтарі.

Сол Міллер, «Добромиль»

Навколо *парнози* оберталося все життя єврейських штетлів. Це означає заробіток чи мінімальний прибуток, аби мати чим перебитись, але його було важко знайти. *Шквер* – це американське *square*, майдан, у Добромилі, як і в більшості галицьких містечок, то був Рінгплац, Ринкова площа; *штодт-цайгер* – це годинник на вежі міської ратуші, тобто *рат-гойза*; *арештплац* – відділок, де тримали заарештованих. *Емерцер* – хтось, *енес* – щось, *едер зекунд* – щосекунди, *феєрлешер* – пожежники, які виїжджали двома кіньми з великою помпою і намагалися врятувати від вогню, що зможуть. У галицьких штетлях і селах більшість будинків були з дерева, ще й криті гонтом чи соломою, тож особливо взимку, коли топилося, пожежі траплялися *х'мат*, майже щотижня. *Балагулес* – це єврейські візники чи фурмани, які забезпечували добру частину пасажирських і вантажних перевезень у селах віддалік від залізниці (від них пішло й *балагули*, як називали народних співців із дрібної шляхти на території України, які після провалу антиросійського Листопадового повстання 1831 р. та краху всіх національних сподівань перевдягалися в українських селян, їздили підводами від хутора до хутора й у простих піснях оплакували долю своєї батьківщини). *Банштанція* – залізнична станція, *сайд-вокс* – англійське *sidewalks*, тротуари; *сторікес* – *stores*, крамниці, а *коніс* – це клієнти, покупці; *гойзбадерфенішн* – речі повсякденного вжитку, які селяни купували у штетлі для своїх дуже скромних господарств. *Генс* – гуси, *хусрім* – свині, різати яких мав, звісно, тільки польський чи русинський м'ясник. *Пост-офіс* – англійське *post office*, поштове відділення, *кречма* – перекручене польське *karczma*, корчма – одна з найважливіших

інституцій у кожному галицькому селі, у якій селяни пропивали більшу частину прибутку від свого убогого врожаю. Корчми орендували майже винятково євреї, через що їм часто закидали, що вони споюють селян. *Мехає* – то радість, утіха, а *кібуд* – честь, визнання.

Кілометрів за десять від Добромиля залізниця заходила на станцію Хирів – одне з тих маленьких карпатських містечок, про які в Галичині м'яко жартують, мовляв, їхні жителі замикають свою ратушу на ніч у пивниці чи прив'язують до великого дерева, щоб не вкрали. Наскільки непоказною була ратуша Хирова, настільки ж імпозантно пишався єзуїтський конвікт на південь від вокзалу в сусідньому містечку Баковіце, русинською Баківці. Він мав власний театральний зал, зоопарк і багату бібліотеку. В конвікті проживало 600 вихованців і 100 священників. У Хирові Перша угорсько-галицька залізниця перетиналася з Дністерською, яка починалася тут, рухалася на схід уздовж підніжжя Карпат, проминала Самбір та Дрогобич і зрештою сягала Стрия.

Самбір, Лжедмитрій

Самбір лежить на родючій рівнині при Дністрі, який спускається з гір. Місто відносно молоде, раніше воно розміщувалося вище по річці на місці Старого Самбора й було знищене пожежами у XV ст. У Самборі 1606 р. відбулося вінчання другого Лжедмитрія, названого «Вором», самозванця невідомого походження, що зазіхав на престол. Він узяв шлюб з дочкою одного з наймогутніших мужів тодішнього Польсько-Литовського князівства – правителя Самбора і Львова воеводи Сандомирського – і з польськими латниками пішов на Москву здобувати нічийну царську корону. Авантюра провалилася зокрема і через те, що союз «Вора» із запеклим ворогом – «римською» Польщею – розбудив демонів національного опору серед православного населення Росії. А в законність «Вора» як члена царської родини і так ніхто не вірив. Останніми свідками цієї невдалої спроби могутнього тоді Польсько-Литовського князівства підкорити собі Росію залишилися кілька порослих травою міських валів перед фортецею правителя у самбірському передмісті.

Навколо розлогої, викладеної бруківкою центральної площі стояли скромні двоповерхові цегляні будинки, над ними височіла струнка вежа ратуші, у якій, крім міської адміністрації, розміщувалася ще й ресторація Залевського. Станом на 1900 р. місто налічувало 17 000 жителів і мало три готелі:

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ